

OUD LEIDEN NIEUWS

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

jaargang 10, nummer 2
juni 2022

De Lakenhal

Het wapen in het dak van Stedelijk Museum De Lakenhal, zoals te zien in het boek Leiden Sleutelstad/City of Keys van Toon van der Poel (zie ook pagina 23).

OUD LEIDENPRIJS 2022: KANDIDATEN GEZOCHT

In dit bijzondere jaar — HVOL wordt in november 120 jaar — is er weer alle aanleiding voor de uitreiking van de Oud Leidenprijs. Die kreeg zijn huidige vorm bij het vorige lustrum in 2017.

Sinds dat jaar is er weer veel nieuws te beleven geweest als het gaat om de geschiedenis van Leiden. Dat 'nieuws' mag voor de Oud Leidenprijzen alle verschijningsvormen hebben: een boek natuurlijk of een magazine of een artikel of een ander geschreven product; een strip of een bijzondere kunstzinnige uiting, maar ook een manifestatie of presentatie, een lied of een toneelstuk, een tentoonstelling of een opera.... alles mag meedoen als het maar te maken heeft met de geschiedenis van Leiden.

Er zijn twee prijzen: een onderzoeksprijs, waarvan de kwaliteit van de inzendingen beoordeeld wordt door een wetenschappelijke jury. De publieksprijs wordt beoordeeld door een tweede jury die de kwaliteit beoordeelt, maar vooral ook zal letten op het belang van de inzending voor een groter publiek. Deze jury draagt de nominaties voor aan het grote publiek, dat vervolgens kan stemmen.

(vervolg op pagina 4)

Van de redactie

Als alles volgens plan verloopt, is dit het laatste nummer van *Oud Leiden Nieuws* in zijn huidige vorm. Het begon ooit als een mededelingenblad van de vereniging, maar ontwikkelde zich in de loop van de jaren tot veel meer dan dat. Het was niet langer louter een podium voor de commissies om hun activiteiten aan te kondigen. Het werd steeds vaker een vrijplaats voor de informele geschiedschrijving die de hoge drempel van het *Leidse Jaarboekje* niet kon passeren. Nog weer wat later vond de voor een kwartaalblad als *OLN* ongeschikte actualiteit zijn weg naar de *Digitale Nieuwsbrief*.

De redactie vindt het nu tijd voor een aanpassing en gelukkig is het bestuur van de HVOL dat met ons eens. Leiden mag het in de ogen van de regio-gemeenten soms wat hoog in de bol hebben, maar in Katwijk en Zoeterwoude bijvoorbeeld maken de historische verenigingen prachtige magazines. Die overleven ook langer op de huiselijke leestafels dan *OLN*, dat door het kleine formaat sneller tussen de

oude kranten in de container bleek te verdwijnen. Op 1 oktober verschijnt het eerste nummer van *OLN* in magazineformaat. Dat geeft Christine van der Ven meer armslag voor een ruimtelijker vormgeving van tekst en foto's en de redactie voor ook eigentijdser geschiedschrijving. Vandaar in het magazine niet alleen een voortzetting van de serie Stadswandeling, maar ook een nieuwe rubriek onder de werktitel 'Binnenkijken'. Daarin vertelt Miep Smitsloo ons meer over die mooie huizen waar je als je er langsluipend graag eens naar binnen zou willen gaan. Omdat we hopen dat *OLN* straks thuis wat langer meegaat willen we ook een rubriek beginnen met verhalen voor de (klein)kinderen van onze leden in de basisschoolleeftijd. We zijn daar onervaren in en staan open voor suggesties en trouwens ook voor andere tips. Weet ons te vinden op promotie@oudleiden.nl.

De redactie

Van de voorzitter, <i>Steven Engelsman</i>	3
Afscheid Emil Broesterhuizen	4
Lammenschansdriehoek: lessen geleerd	5
Nota Religieus Erfgoed: Te weinig waardering voor gebedshuizen	6
Column Beschadigd Stadsgezicht	10
Leidse meesters: 120 jaar vakwerk	12
Vrijwilliger uitgelicht	15
Stadswandeling: Stephan van der Raad en Frank Mulder	16
Boekbesprekingen	20
Lezingen	24
Excursies: vaartocht en wandeling	25
Bedrijfsleden	26
Agenda	28

De kracht van verhalen

Ik hou van verhalen, van luisteren naar, vertellen van en inspireren door verhalen. En ik ben gefascineerd door de kracht van verhalen. Laat ik een heel persoonlijk voorbeeld geven. Tien jaar geleden vertrok ik uit Leiden naar Wenen om het al acht jaar vanwege interne onenigheden gesloten volkenkundig museum opnieuw in te richten en te heropenen. Mijn eerste paar maanden stonden helemaal in het teken van verhalen over de fantastische collecties van het museum. De tien buitengewoon geleerde conservatoren vertelden aan mij en elkaar wie ze waar en wanneer had verzameld; en hoe die collecties (zoals de privécollectie van captain Cook!) allemaal in Wenen waren terecht gekomen. Daarmee hadden we direct het leidende en heel succesvol principe voor de nieuwe inrichting te pakken: Weltmuseum Wien is een narratief museum geworden, een museum waar verhalen worden verteld en waar het sinds de opening in 2017 storm loopt.

Of een voorbeeld van heel dichtbij. Een paar weken geleden werd er in de Pieterskerk eindelijk weer een Matthäus uitgevoerd. De kerk bomvol en na het verklinken van de laatste maten een lange ademloze stilte in plaats van het daverende applaus. Fascinerend hoe het lijdensverhaal van Jezus Johann Sebastian Bach heeft weten te inspireren tot zulk onvoorstelbaar en verpletterend mooie muziek die nog steeds velen diep weet te raken. Het zijn verhalen die het doen, het zijn de verhalen waar de inspiratie uit komt en het zijn verhalen die tot grootse prestaties aanzetten.

Nog een ander voorbeeld. Misschien heeft u de afgelopen maanden bij NPO ook de mooie serie *Het Verhaal van Nederland* bekeken, waarin drieduizend jaar geschiedenis van Nederland in tableaux vivants werd verbeeld en Daan Schuurmans het verhaal vertelt. Ik vond het mooi hoe onze geschie-

denis hier werd gepresenteerd als "dit is ons verhaal". Maar bij verhalen loop je toch altijd een risico, ze kunnen ook maar zo verzonnen zijn. Nou, daarvoor traden er hier genoeg experts (en een heel rijtje daarvan uit Leiden!) op die de feitelijke onderbouwing bij het verhaal van Daan Schuurmans leverden en daarmee zijn geloofwaardigheid konden garanderen.

Nou, dat was een wat lange inleiding om u er op te attenderen dat het de Historische Vereniging Oud Leiden ook te doen is om verhalen; levendige en inspirerende verhalen over de stad en haar geschiedenis, in welke vorm dan ook: boeken, films, muziekstukken, podcasts, vlogs, theater, opvoeringen, optochten, toneelstukken, acts en sketches en wat u ook maar kunt bedenken. Dit jaar rijken wij daar weer de Oud Leiden Prijzen voor uit. De onderzoeksprijs voor de beste wetenschappelijke publicatie over de geschiedenis van Leiden wordt toegekend door een jury onder leiding van ons lid van verdienste prof. Rudi Ekkart. De publieksprijs voor de op een groot publiek gerichte activiteit wordt toegekend door een jury onder voorzitterschap van de dijkgraaf van het hoogheemraadschap van Rijnland Rogier van der Sande. De nominaties komen van u – en daarvoor is het mailadres oudleidenprijzen@oudleiden.nl geopend. Maakt u er gebruik van – dat kan tot 31 augustus – en meld de verhalen en presentaties aan die u hebben geïnspireerd, waar u vrolijk en blij van werd. De Oud Leiden prijzen zullen worden uitgereikt tijdens onze lustrumdies in de Hooglandse Kerk op zaterdag 5 november aanstaande. Tot dan, het wordt een mooie dag!

Steven Engelsman

Afscheid Emil Broesterhuizen

Op 28 maart jl. vond onze ALV plaats in Grand Café De Burcht. Er waren 74 leden aanwezig, zowel online als fysiek. De nieuwe bestuursleden Marijke Tolma en Cees Meijer werden officieel benoemd. Cees neemt in de loop van het jaar het stokje over van secretaris Adriaan Brandenburg. En Marijke is de opvolger van Emil Broesterhuizen; hij vertrekt statutair. Emil werd benoemd tot lid van verdienste vanwege zijn vele belangrijke bijdragen aan het werk van de vereniging en dan vooral aan het lezingenprogramma. De leden waren het daarmee eens en stemden in met deze benoeming. Emil ontving een lakenloodje en een diploma. Op onze website kunt u het verslag van de ALV nalezen.

Oud Leidenprijs 2022

OUD LEIDENPRIJS 2022

(Vervolg van pagina 1)

De kandidaatstelling voor de Oud Leidenprijs is inmiddels geopend. Wat heeft u – in de periode 2017 t/m 2021 – getroffen als mooie, belangrijke, indrukwekkende, bijzondere of interessante publicatie of presentatie over de geschiedenis van Leiden? Laat het weten! Vermeld of omschrijf zo duidelijk mogelijk de publicatie of de presentatie die u voordraagt (zo mogelijk ook het jaar van verschijnen, namen van ‘makers’ etc.) Vergeet niet uw eigen naam te noemen.

Doet u mee? U kunt uw voordracht (tot eind augustus) kenbaar maken door een e-mail aan oudleidenprijs@oudleiden.nl te sturen.

En: zegt het voort, want iedereen mag meedoen!

De Leidse sloophamer Lammenschansdriehoek: lessen geleerd

In november 2021 kregen we signalen dat het pand aan de Lammenschansweg 138 op het punt stond gesloopt te worden en dat je daar vanuit een oogpunt van cultureel erfgoed vraagtekens bij kon zetten.

Het ging vooral om het kantoorgedeelte en niet zozeer de bedrijfsruimten erachter. Het pand moest wijken voor een deelplan van de Lammenschansdriehoek. Zoals bekend wordt het gebied tussen de spoorlijn Leiden-Utrecht, de

De sloop van het pand van Zierikzee aan de Lammenschansweg 138.

Lammenschansweg en de Kanaalweg stap voor stap ontwikkeld tot een moderne hoogbouwwijk. De commissie Niet-beschermd Erfgoed van de HVOL dook in de kwestie. Dat het kantoorpand interessant was als voorbeeld van een kantoorpand uit de wederopbouwperiode bleek snel duidelijk. Helaas bleek ook, na uitvoerig contact met de gemeente, dat er niets meer aan te doen was. Er lagen plannen, het pand had geen enkele beschermde status, de projectontwikkelaar had zelfs een contract met de gemeente dat het pand mocht wijken voor de geplande nieuwbouw. Onze conclusie was: helaas, te laat. Het Cuypersgenootschap deed begin januari 2022 toch nog een poging met een brief aan B en W met het verzoek het kantoorpand een beschermde status te bieden en in elk geval te kijken of er nog iets te redden was. De HVOL liet aan het gemeentebestuur weten dit verzoek te kunnen ondersteunen.

De projectleider van de gemeente belegde een overleg van de projectontwikkelaar (Ten Brinke) met het Cuypersgenootschap, de HVOL en Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO). Maar nog voor het overleg kon plaatsvinden, werd met de sloop begonnen. Tot ergernis van zowel de HVOL als de verantwoordelijk wethouder, Fleur Spijker. Het bestuur van de HVOL liet de ontstemming weten via de pers en aan de projectontwikkelaar. Er viel niets meer aan te doen. Net voor de sloop begon, had ELO nog wel een dag de gelegenheid om binnen en buiten foto's te maken en enkele constructieonderdelen aan te wijzen die uitgelicht en opgeslagen zouden worden.

Het overleg ging toch door en werd teruggekeken op de gang van zaken. Weer werd duidelijk: als we niet weten wat er speelt, dan vissen we achter het net. Om een voet tussen de deur te krijgen in situa-

ties waarin dat nodig is, moeten spelregels helpen. Die gelden eigenlijk alleen voor bouwwerken met een beschermd status, omdat ze als monument erkend zijn of als ze in een beschermd stadsgezicht liggen. Nu kunnen we moeilijk van geheel Leiden een beschermd stadsgezicht maken, dus staat ons niets anders te doen dan om eens goed te kijken welke bouwwerken mogelijk monumentaal zijn. Ook bij het Cuypergenootschap is men tot die conclusie gekomen.

Toch zou het nog mooier zijn, als een pand op de

nominatie staat gesloopt te worden of ingrijpend verbouwd, dat er een toets is of dat vanuit het belang van cultureel erfgoed verantwoord is. We zijn er nog niet uit, maar blijkbaar is het nodig dat we nog pro-actiever worden, nu er zo veel druk zit op de vernieuwing in de stad. Niet alles kan en hoeft behouden te blijven, maar we hebben nu te vaak het gevoel dat we een achterhoedegevecht moeten leveren.

[Arie de Jong](#)

Nota Religieus Erfgoed

Nota Religieus Erfgoed Te weinig waardering voor gebedshuizen

Eind 2021 brachten B en W van Leiden een Nota Religieus Erfgoed uit. Dat zo'n nota is gemaakt is een goede zaak. Een minpunt was dat de nota door een externe werd geschreven, zoals dat bij de overheid zo vaak gaat. De kennis zit niet in huis en komt ook niet goed in huis. Hoe dan ook, de nota zag het licht en er was gelegenheid om er op te reageren. De HVOL heeft dat gedaan met een stevige inspraakreactie. Graag vertel ik in dit stukje wat er in de nota naar voren is gebracht en wat de belangrijkste kritiekpunten vanuit de HVOL waren. Na de inspraak is de nota vrijwel ongewijzigd voorgelegd aan de gemeenteraad. Volgend op een uitvoerige bespreking in een raadscommissie, waarbij onze vicevoorzitter Jan-Jaap de Haan namens de HVOL heeft ingesproken, is de nota door de gemeenteraad vastgesteld, voorzien van één aangenomen motie. Wie de gehele nota wil lezen kan terecht op de website van de gemeente Leiden.

De inhoud van de nota

De nota wordt grotendeels gevuld met een rijk geïllustreerde inventarisatie van wat er in Leiden aan religieus erfgoed is. Gelukkig kozen de opstellers voor een brede definitie, want bij de start van de stimulerende actie van de Rijksdienst Cultureel Erf-

goed om zulke nota's te maken werd gesproken over een 'kerkenvisie'. Dat doet geen recht aan wat er allemaal is. Immers, er zijn ook gebouwen en voorwerpen van andere religies (Joods, islamitisch) en er is ook bij het christelijk erfgoed het nodige dat niet te vangen valt onder 'kerken', denk aan

delen van kloosters (het Academiegebouw!), kappen, maar ook verbouwde kerkgebouwen. Een vreemde eend in de bijt in de nota is de Loge van de Vrijmetselaars aan het Steenschuur, waarvan de nota zelf zegt dat deze er niet in thuis hoort. Het is één ding om het religieus erfgoed allemaal te inventariseren, een volgende klus is om een en ander te waarderen. Helaas heeft men niet alle 46 'gebedshuizen' van een waardering voorzien, maar men heeft de waardering beperkt tot 20 daarvan (dat is de 'kerngroep' waarvoor beleid wordt gemaakt; waarom de andere bedehuizen er buiten vallen wordt niet verteld) Bij die 20 zitten 18 bedehuizen plus de Pieterskerk en de Lutherse Kerk. De nota telt ongeveer 280 pagina's, waarvan in de bijlagen van ongeveer 200 pagina's elk 'gebeds-

huis' van een korte omschrijving en wat foto's wordt voorzien.

In de hoofdtekst zoekt men vergeefs naar het gemeentelijk beleid. Zo staat het er natuurlijk niet. De nota is duidelijk bedoeld om een inventarisatie te bieden, want de verantwoordelijkheid voor het behoud e.d. wordt neergelegd bij de stichting, genootschap, de eigenaar of anderszins van een gebedshuis. Als zo'n instantie meent dat men tegen problemen aanloopt, kan men natuurlijk aankloppen bij de gemeente (hoofdstuk 8). Als dat overleg leidt tot de gedeelde opvatting dat er wat moet gebeuren, dan komt men terecht op de transformatieladder, die zes treden telt. De eerste trede is 'religieus gebruik', de zesde en laatste trede is 'sloop'. Zo'n beoordeling is per geval en gebeurt niet in de

nota, of, om met de nota te spreken, zo'n beoordeling gebeurt op het moment dat het aan de orde is en met de informatie van dat moment. De gemeente kiest dus voor een passieve houding, maar met een luisterend oor als een instelling aanklopt. Gelukkig bevat de nota een kaart waarop is aangegeven wat minimaal bij elk van de 20 gebedshuizen van de kerngroep behouden moet blijven.

De reactie van de HVOL

De HVOL was niet tevreden over het stuk. Wat waren de punten van kritiek? De HVOL meende dat het geschetste beleid te passief is. Om pas het gesprek aan te gaan als een instelling er zelf mee komt, is vaak te laat. Omdat de gemeente

ook niet voorspelt wat men wil, is het voor een instelling onduidelijk wat men van de gemeente mag verwachten. Ook betreurt de HVOL dat niet alle gebedshuizen gewaardeerd zijn. Door er 20 uit te lichten, wordt de indruk gewekt dat de andere 26 geen aandacht krijgen of nodig hebben. Het zou beter zijn geweest om alle gebedshuizen en wat dies meer zij te waarderen. Overigens is in een bijlage nog wel een waardering gegeven voor 8 gebedshuizen die buiten die 20 zijn gebleven. Wat dan opvalt, is dat drie daarvan hogere scores hebben dan enkele uit de 20 die in de hoofdtekst zijn gewaardeerd. Dat neemt niet weg, dat de manier waarop de waardering is uitgevoerd in de ogen van de HVOL zwak gefundeerd is. We hebben

contact opgenomen met degene die het in de nota gebruikte waarderingssysteem heeft ontwikkeld en die heeft ons laten weten dat de opstellers van de nota het niet goed hebben aangepakt. Dat is uiteraard knap vervelend, want over de waardering behoort geen twijfel te bestaan.

Hoe dik de nota ook is, toch worden de beschrijvingen van de gebedshuizen door de HVOL mager gevonden en is er de vrees dat de aandacht voor het interieur en de onroerende goederen onvoldoende is. In de reactie van B en W op de inspraak van HVOL wordt herhaalde malen gesteld dat de nota een 'beleidsnota' is en geen 'wetenschappelijk' product. De nota wordt door de HVOL een mooie aanzet gevonden, maar al met al verdient het in de visie van de HVOL aanbeveling een verbeterde versie te maken. En daarin een meer actieve houding te tonen. Wellicht zijn er gebedshuizen die een monumentale status verdienen en die dat nu niet hebben. Er zijn duidelijke voorbeelden, zoals de Kapel van Onze Lieve Vrouw van de Heilige Rozenkrans aan de Sumatrastraat en de Moskee Imam Malik aan de Nieuwe Marxstraat.

Hoe het afliep met de nota Religieus Erfgoed

In de reactie van de gemeente op onze inspraak en die van anderen werd de meeste kritiek niet overgenomen. De inspraakreactie van de HVOL is opgedeeld in 26 brokken. Bij 20 daarvan wordt vermeld dat er geen gevolg aan wordt gegeven, bij de andere gaat het om ondergeschikte zaken (iets wat ontbreekt is toegevoegd, een bron wordt vermeld, een illustratie gecorrigeerd). Dit komt nochtans vreemd over: worden onze aan- en opmerkingen voldoende serieus genomen? Blijkbaar hebben de gemeente en de HVOL een volkomen verschillend beeld wat een nota over religieus erfgoed moet inhouden. Dat is onbevredigend, maar het roept ook de vraag op: als er een nota over zo'n wezenlijk

cultuurhistorisch onderwerp wordt gemaakt, en waarbij de religieuze instellingen wel worden betrokken bij de informatievergadering, zou het dan ook niet goed zijn om een instantie als de HVOL, met zo veel expertise, meer in het voortraject te betrekken?

De afloop in de gemeenteraad leverde al met al weinig op. In de commissievergadering sloten de meeste fracties zich aan bij de hoofdpunten van kritiek van de HVOL. Dit uitte zich in het verzoek om aan de nota een uitvoeringsplan te verbinden. Het college van B en W voelde daar niet erg voor en uiteindelijk werd dit afgezwakt tot een aangenomen motie in de gemeenteraad. In de commissie werd ook de noodklok geluid over de Hooglandse Kerk, waarvan de kosten van het onderhoud niet gedragen kunnen worden zonder steun van de overheid. Of dit wordt opgelost, zal de toekomst leren.

De opportunistische opstelling van het gemeentebestuur

Al eerder liep de HVOL op tegen een ongemakkelijke kwestie bij religieus erfgoed, namelijk bij de Antoniuskerk in Zuid-West. De HVOL vroeg B en W dit kerkgebouw een gemeentelijke monumentale status te geven. Het advies van de Adviescommissie Cultuurhistorie onderstreepte dat voorstel. Toch besloot B en W om het voorstel niet te volgen op grond van een 'bredere belangenafweging: de bereidheid dit kerkgebouw te slopen in verband met de ontwikkeling van woningcomplexen in Zuid-West. In de visie van HVOL schuurt dit. Erkennen dat iets een monumentale status verdient, maar dat te formaliseren nalaten, omdat op een later moment dat in de weg zit bij een voorgenomen ontwikkeling.

Arie de Jong

'Daar bij De Ananas kwamen de Geuzen de stad binnenvaren'

Kunt u ook niet wachten op het nieuwe elan van het nieuwbakken college van B en W? En bent u ook benieuwd of de 'kersverse' bestuurders een einde zullen maken aan het niet-pluis-gevoel van heel veel Leidenaren als het gaat om wie er in deze stad aan de touwtjes trekken? De gekozen leden van de gemeenteraad of het netwerk van stadsbestuurders, projectontwikkelaars en bouwondernemers dat de stad vol plempt met kolossen die het beschermd stadsgezicht aanvreten en niet-beschermd erfgoed kapotmaken.

Recent heeft Oud Leiden nog eens bij het gemeentebestuur aangedrongen om het Stadsbouwhuis aan de Langegracht van de sloop te redden. De inspraakgevoeligheid van het Leidse regentendom kennende denk ik dat deze herhaalde oproep de sloop eerder bespoedigt. Dat de bouwstijl een voorbeeld is van structuralisme maakt, vrees ik, ook weinig indruk op gemeentebestuurders die menen dat het Ananas-project grootstedelijke allure heeft. Mij is het nog niet opgevallen dat de NS-treinen langzamer rijden omdat de passagiers zich willen vergapen aan deze nieuwe woonwijk langs het spoor.

Het Ananasproject doet mij nog het meest denken aan de Bijlmerbajes. Naast alle mooi-praterij over inlopen van het woningtekort getuigt de meeste Leidse nieuwbouw van gebrek aan durf en fantasie. Of je nou de Lammenschansweg, de Willem de Zwijgerlaan of de Hoge Rijndijk neemt, het zijn blokken uit dezelfde blokkendoos, hedendaagse revolutiebouw (kolossaal van buiten, klein van binnen) en nep-sociale woningbouw. Het is de 'Nieuwe Leidse Lelijkheid'. Behalve de slippendragers van projectontwikkelaars, wethouders en bouwondernemers, ken ik niemand die dit soort wezenloze architectuur mooi vindt.

Wie de recente nieuwbouw bekijkt snapt wel dat het Leidse gemeentebestuur niet hunkert naar een vermelding in het Architectuur Jaarboek. In het aansturen van de slopershamer heeft men evenmin een gelukkige hand. Het geboortehuis van Rembrandt, honderden wevershuisjes en heel veel industrieel erfgoed (jonge monumenten als het Van Nelle-gebouw), werden al met de grond gelijk gemaakt. Een goede reden, als de HVOL wijst op de waarde van jonge bouwkunst, daarbij ondersteund door architecten als Fons Verheyen (oud-hoogleraar TU Delft) en Kees van der Hoeven (oud-voorzitter BNA), om nog eens serieus naar het Stadsbouwhuis te kijken.

Zelf vind ik het Stadsbouwhuis een vorm van industrieel erfgoed. Van hieruit werd immers, in de jaren '70 en '80, de stad vernieuwd. Van hieruit werden door een krachtig opererend college, met Cees Waal als centrale figuur, de ontvolking van de Leidse binnenstad gestopt, kilometers walmuur en riolering hersteld of aangelegd, honderden monumenten en bruggen gerestaureerd, werden in de binnenstad duizenden betaalbare woningen gebouwd, toen wel voor gewone Leidenaren. Kortom: in het Stadsbouwhuis werd de binnenstad van Leiden van de ondergang gered en het werd

predicaat 'grootste beschermd stadsgezicht van Nederland' verkregen.

Het lijkt wel of Leiden elke herinnering aan Waal (ook oud-voorzitter HVOL) wil wissen. Een brug of plein met zijn naam komt er niet. Wel een Mary Beystraat en een Ramses Shaffymonument. Maar om de nieuwe brug bij de Waag de naam van Cees Waal te geven, dat kan niet. Amsterdammers zijn niet zo kinderachtig; daar worden iconische stadsbestuurders wel geëerd met een Jan Schaeferbrug en de Enneüs Heermabrug. In Leiden is een stadsbestuurder vooral bezig met zelfpromotie of druk in de weer om cultureel erfgoed af te breken dat met naam en faam verbonden is aan die bijzondere bestuurlijke en stedenbouwkundige geschiedenis van de stad. In Leiden maakt de burgemeester wel goede sier met 'onze mooie stad' maar dat is kennelijk onverenigbaar met een hommage aan de man, ironisch genoeg ook nog een partijgenoot, aan wie dat vooral te danken is.

En toch voel ik compassie met onze bestuurders.

Want moet u zich eens voorstellen, dat ze op de Molensteegbrug staan, met uitzicht op de Vliet en de Vlietbrug, waar op 3 oktober 1574 de watergeuzen Leiden kwamen binnenvaren om de stad te bevrijden van de Spanjaarden. Meer dan vier eeuwen bleef dat beeld van die stenen boogbrug met daarboven een wolkenhemel, als in de schilderijen van Van Goyen, vrijwel onaangetast... Je zult daar maar staan als bestuurder, anno 2022, midden op de Vliet, en dan tegen leerlingen van de belendende Lucas van Leydenschool moeten vertellen: 'Kijk, daar bij De Ananas, daar kwamen de Geuzen de stad binnenvaren.'

Het lijkt mij, met ook al een zware verkiezingsnederlaag op de schouders, een pijnlijke last om te dragen. Ik heb met ze te doen. Maar, ik kan ook niet wachten op een college van B en W waarin de stadsvernieuwers Leiden eindelijk bevrijden van de stadsvernielers.

Jan Rijsdam

Leidse Meesters: 120 jaar vakwerk

“Door meten tot weten”, in de volksmond verworpen tot “meten is weten”, was de slagzin van het laboratorium van de natuurkundige Heike Kamerlingh Onnes (1853-1926). Kamerlingh Onnes was de Nobelprijswinnaar (Natuurkunde 1913) die, onder andere, het gedrag van gassen rond hun vriespunt onderzocht. Door zijn vriespunt-records had Leiden voor lange tijd het koudste plekje op aarde.

Kamerling Onnes realiseerde zich als geen ander dat naarmate meetresultaten betrouwbaarder waren je er ook met meer zekerheid uitspraken mee kon ondersteunen. Bijvoorbeeld ter bevesti-

ging, of beter nog ter ontcrachting, van een stelling. Het vereist vakmanschap om goede meetinstrumenten te maken. Met Gerrit-Jan Flim had Kamerlingh Onnes een uitstekende instrument-

Leidse Instrumentmakerschool (links) naast het Kamerlingh Onneslaboratorium aan de Steenschuur, foto Niek J. Bavelaar 1990.

maker. Flim was chef van de instrumentmakers-werkplaats van het laboratorium en als zodanig ook verantwoordelijk voor de opleiding van nieuwe medewerkers.

Het was Kamerlingh Onnes die het grotere belang zag van een gedegen opleiding. Door zijn toedoen werd in 1901 de Vereniging tot Bevordering van de Opleiding tot Instrumentmaker opgericht. Dat was de start van wat we nu kennen als de Leidse Instrumentmakers School. Kamerlingh Onnes zorgde daarbij ook voor wat we tegenwoordig studiebeurzen noemen waarmee leerlingen daadwerkelijk hun tijd aan de school konden wijden.

Leerling, gezelschap, meester

Zoals elke beginnende opleiding zal hier ook gekozen zijn voor een systeem waarbij de meer ervaren studenten de minder ver gevorderden helpen. Er zal wat dat betreft niet veel verschil zijn geweest met de klassieke leerschool van bijvoorbeeld de schilder Rembrandt. Zo ontstonden in 1923 drie opleidingsniveaus: leerling, gezelschap en meester, elk met bijbehorende diploma's. De volledige opleiding tot gezelschap duurde vijf jaar, met 50 les- en werkuren per week. Er kwamen drie richtingen: mechanisch instrumentmaker, elektrisch instrumentmaker en glasblazer. Dat de drie niveaus rond 1948 werden geformaliseerd tot respectievelijk A, B en C is slechts een formaliteit, de naamgeving bleef dezelfde.

Meesterstuk

Om het diploma meester instrumentmaker te verkrijgen moest de kandidaat na het behalen van zijn gezelschapsdiploma ten minste twee jaar als instrumentmaker werkzaam zijn geweest om zijn vaardigheid te vergroten. Vervolgens moest het meesterstuk worden gemaakt. De opdracht was vervat in een verzameling tekeningen en moest binnen een tijdbestek van 60 uur worden afgerond. Een examen-

Meesterstuk van de heer Leo Gerrése, foto Paula van Ommen.

commissie, ingesteld door de hierboven genoemde vereniging, beoordeelde het werkstuk en gaf adviezen. Als het werkstuk inderdaad voldeed aan de criteria voor een meesterstuk dan werd het diploma verstrekt.

Het bovenstaande meesterstuk is een micromanipulator gemaakt door Leo Gerrése in 1975. Deze micromanipulator bevatte onder andere twee zogenaamde ronde en twee rechte zwaluwstaarten. De diverse gereedschappen, zoals die voor de ronde- en rechte zwaluwstaarten, werd de kandidaat geacht zelf te maken. De passingen moesten voldoen aan de hoogste nauwkeurigheid, omschreven

Leidse instrumentmakers School (LiS) aan de Einsteinweg in de Leeuwenhoek (foto LiS).

als “zuiver lopend”. Aan deze eisen moesten ook de aandrijfassen voldoen. De afwerking van alle oppervlakten, gefreesd of gedraaid moesten ook aan hoge eisen voldoen.

Einde van een traditie?

De huidige instrumentmakersschool is opgenomen in het keurslijf van het Middelbaar Beroeps Onderwijs. Dat betekent dat studenten bij het succesvol afstuderen van de opleiding een niveau 4-diploma, gelijkwaardig aan dat van gezelschap, krijgen uitgereikt. Vanzelfsprekend maken kandidaten daartoe ook een werkstuk. Sinds ongeveer 2000 zijn er geen meesters meer gediplomeerd. De meesters die er nog zijn, zijn inmiddels met pensioen. Niettemin wordt de opleiding gezien als de weg naar zeer hoogwaardig vakmanschap en vinden afstudeer-

ders zonder enig probleem een interessante en goede werkkring.

De Leidse instrumentmakersschool zou graag in contact komen met de Leidse meesters en een bijeenkomst organiseren waarbij met name het vakmanschap tot meester nieuw perspectief krijgt. Kent u een Leidse Meester, vraag die dan om contact op te nemen met de directeur.* Wie weet is er nog net tijd genoeg...

Ger Koper

m.m.v . Paula van Ommen, Leo Gerrése en de LiS.

* directeur-bestuurder Stef Vink –
M: +31 6 1383 2706 – vink@lis.nl

Vrijwilliger uitgelicht

Henk van der Sterre, commissie Beeldbank

Hoe ben je lid geworden van HVOL?

“Mijn kennismaking met het digitaliseren en beschrijven van oude foto’s ontstond toen ik als VUT-ter naar vrijwilligerswerk ging zoeken. Ik heb me aangesloten bij

de beeldbankgroep van het Nationaal Archief in Den Haag. We kregen foto’s in handen van Nederlands-Indië, de koopvaardij, de arbeidsinspectie, grote waterbouwkundige werken in de 19e eeuw, enz. Vooral de laatste categorie was interessant vanwege de ouderdom. Met bewondering spraken we over de fotografen die in opdracht van Rijkswaterstaat met hun koetsje vol met fotoapparatuur over zandweggetjes moesten rijden om de bestemming te bereiken. En dat de foto’s na vergroting zeer scherp waren, zegt wel wat over het vakmanschap van de fotograaf. Vanwege organisatorische strubbelingen heb ik deze club verlaten. Mijn buurvrouw die over dit vertrek hoorde, wees me op de Historische Vereniging Oud Leiden. Die beheert ook een beeldbank. Ik heb me in 2010 als lid van de HVOL aangemeld en bij de beeldbankgroep. Ook hier is het leuk werk om de foto’s van vroeger tijden te bekijken. Anders dan bij het Nationaal Archief kun je hier vaak de oude situatie vergelijken met de toestand nu, omdat we die van nabij kennen. Door middel van de oude foto’s komen de stadsontwikkelingen in een periode van anderhalve eeuw goed in beeld. De stadshistorie heb ik pas goed leren kennen dankzij het beschrijvingswerk. In het dagelijks leven door de stad gaande, schieten me vaak verhalen te binnen over een pleintje

dat ik passeer, een gedempte gracht, een voormalig klooster, enzovoort.”

Wat doe je precies bij de Beeldbank?

“Ik begon als beschrijver. Dus controleren of de meegegeven informatie klopt, en zo nodig aanvullen en corrigeren. Er zijn in het verleden veel uitgevers geweest die prentbriefkaarten vervaardigden van een plekje in de stad. Soms maakten ze fouten in het bijschrift. Dat is te herstellen. En vaak kunnen we er informatie over de huidige situatie aan toevoegen. Vind ik geen aanknopingspunt, dan is het mooi om deel uit te maken van een groep meedenkers bij de beeldbank. Er komt altijd een antwoord. Na beschrijver werd ik coördinator van de beschrijvers. Sinds 2020 ben ik secretaris van de stuurgroep. Niet alleen maak ik de agenda en de notulen, maar ook beantwoord ik de binnenkomende berichten. Dan moet je denken aan mensen die foto’s aanbieden. Daarnaast wordt er regelmatig gevraagd of we foto’s op hoge resolutie kunnen leveren voor een publicatie, een tentoonstelling, enzovoort. Daar moeten we zorgvuldig mee omgaan. Er kunnen afspraken met de fotografen zijn gemaakt, of met hun nabestaanden. En we moeten denken aan het auteursrecht. Als secretaris regel ik de periodieke informatie voor de beeldbankvrijwilligers. En de foto uit de beeldbank, die in de maandelijkse digitale *Nieuwsbrief* van de HVOL wordt geplaatst, kies ik uit en lever die met bijschrift aan de redactie. Ten slotte moet ik hier aankondigen Leiden en de beeldbankgroep deze zomer te gaan verlaten. Dit interview is dus net op tijd.”

We zullen je missen Henk! Volgende keer lichten we een andere vrijwilliger uit.

Marleen Hogendoorn

Stephan van der Raad en Frank Mulder

Stadswandeling is een rubriek in *Oud Leiden Nieuws* waarin een ouder en een jonger lid van de vereniging langs voor hun belangrijke plekken in de stad lopen en herinneringen ophalen.

Stephan van der Raad (34) is geboren en getogen in Noordwijk. Hij studeerde bestuurskunde en rechten in Leiden, woonde op diverse plaatsen in de stad [REDACTED]. Hij werkt bij het Zuid-Hollands Landschap en bij het IVN, het Instituut voor Natuureducatie.

Frank Mulder (77) is geboren in Alphen aan den Rijn en getogen in Leiden. Hij studeerde architectuur en restauratie in Delft en woont al 52 jaar aan de Langebrug. Als architect was hij bij uiteenlopende projecten in de stad betrokken en was hij lid en voorzitter van welstands- en monumentencommissies in Zuid-Holland.

[REDACTED]

Stephan van der Raad: 'Hier woon ik sinds vijf jaar in een bovenwoning van twee etages. Het is een heel mooi rustig plekje in de stad. Je zit midden in het centrum, maar zelfs met 3 oktober is het hier vrij stil. Het huis dateert uit de jaren dertig en is, als ik het goed heb, deel van het eerste grote

Stephan en Frank bij de Burcht: een verborgen parel.

stadsvernieuwingsproject. Deze straat en de Grevenstraat hiernaast zijn twee jaar geleden volledig gerenoveerd. Tijdens de renovatie konden we verderop in de straat wonen. Ik vind het heel mooi geworden; de ramen waren van kunststof en zijn nu weer van hout. De benedenwoningen hebben een tuin en ik heb een balkonnetje. Het is best gemengd hier, jong, alleenstaand, gezinnen, maar ook ouderen die hier al heel lang wonen.'

Nieuwe Rijn 45

Frank: 'Deze puien tot aan de hoek hebben wij ontworpen. Het zijn reconstructies op basis van

Tussen Breestraat en Botermarkt: twee meter hoogteverschil.

foto's en andere aanwijzingen die we in het archief van Erfgoed Leiden hebben gevonden. Je moet voor al die ontwerpen bewijzen kunnen aandragen. Soms kun je een suggestie doen. Voor het pand hier links bijvoorbeeld hebben we nu eens niet het traditionele standgroen gekozen, maar olijfgroen.'

Stephan: 'Dit vind ik ook een prachtig stukje Leiden. Ik maak graag 's avonds nog een wandeling en vaak hier in deze buurt.'

De Burcht

Stephan: 'In mijn studententijd was dit wel een van de plekken, waar ik vaak met een boekje zat. Aan de buitenkant heb je een mooi uitzicht over de stad, zeker aan het eind van de middag is het er heerlijk in de zon. Ik ga er nog steeds graag heen. Het is er mooi, de geschiedenis van Leiden is hier natuurlijk ook begonnen.'

Frank: 'Het is een verborgen pareltje in de stad. Je moet het natuurlijk wel weten. Toen ik nog op de middelbare school zat, gaven we hier wel

Restauratie op de Nieuwe Rijn: 'je moet voor ontwerpen bewijzen kunnen aanvoeren'.

Frank Mulder in de gang van zijn huis met het oudste raam van Leiden.

feestjes. Het stond half op instorten. De gebouwen hier omheen ook. Het was een puinhoop, maar de architect Piet van der Sterre heeft het later goed gerestaureerd.'

Breestraat

Frank: 'Dit is mijn laatste grote project. Het oude pand van Zurloh en Zeeman dat van de Breestraat doorloopt naar de Botermarkt.

Hier komt de nieuwe Albert Heijn, met daarboven appartementen.

Je hebt hier een hoogteverschil van twee meter tussen de kant van de Breestraat en de Botermarkt, daardoor kwam ik op het idee om hier een fietsenkelder te maken. Dit is allemaal van Johan Oudendal, hij heeft zo'n tweehonderd panden in de stad. Die man doet ontzettend veel goede dingen hier. Even verderop aan de overkant op 109 zat Peltenburg, de platenzaak van mijn grootvader.'

Een herderstasje op de Steenstraat, een van de tweeduizend wilde planten in Nederland.

Langebrug 28

Frank: 'Het gemeentebestuur bestuur had vroeger niet in de gaten hoe waardevol die binnenstad is. Ze wilden ooit de Langebrug over de gehele lengte slopen om er een weg door te leggen. Bij het Rapenburg zou je dan onder het water doorgaan en dan kwam je bij Molen de Valk uit. We zijn gered omdat er geen geld voor was, maar het idee alleen al is natuurlijk te gek voor woorden.

Deze drie panden heb ik in 1970 gekocht voor ongeveer tienduizend gulden per stuk. Ik heb ze alle drie gerestaureerd en er een later verkocht, het tweede verhuur ik en in het derde woon ik zelf. Achter deze deur zit een doorgang met het oudste raam van Leiden.'

Steenstraat

Frank: 'Ik zit in de plantenwerkgroep van de KNNV, de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Ver-

'Op het dak van de te slopen flat met de Jumbo heb je een prachtig uitzicht'

eniging. Wij zijn een biologenclub die zich onder meer bezighoudt met monitoren. We doen bijvoorbeeld voor Dunea elke vijf jaar onderzoek in de waterleidingduinen om vast te stellen hoe het gaat met de soorten.

We hebben in Nederland tweeduizend wilde planten. In het algemeen gaat het niet goed met de biodiversiteit, maar je ziet juist in de stad dat er veel soorten opkomen. Planten die er niet waren, ze komen soms uit het zuiden en doen het hier waarschijnlijk door de opwarming goed. Er is ook de jaarlijkse plantenjacht, waarin in zoveel mogelijk steden planten worden opgezocht en genoteerd. Hier zie je bijvoorbeeld een herderstasje.'

Stationsweg

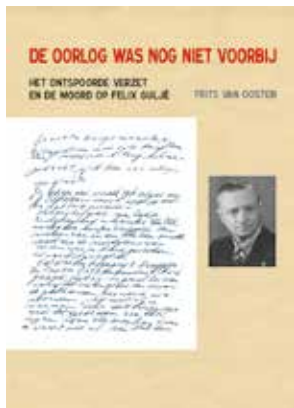
Stephan: 'In 2005 kwam ik hier studeren en twee jaar later kon ik hier op de eerste etage boven de Jumbo antikraak wonen. Er was een stichting die het pand beheerde, je kon er natuurlijk op heel korte termijn weer weg moeten, maar het voordeel

was dat je weinig huur betaalde. Ze kwamen wel elke twee maanden kijken of je het wel netjes hield. Het gaat nu eindelijk gesloopt worden, daar waren zeventien jaar geleden al de eerste plannen voor. Het was trouwens leuk dat je naar het dak kon. Dat mocht eigenlijk niet, maar we deden het wel, want je kon er heerlijk zitten lezen met een prachtig uitzicht over de stad.'

Ton van Brussel

De moord op HCW-directeur ir. Felix Guljé

Op de late avond van 1 maart 1946 werd ir. Felix Guljé, directeur van de Hollandsche Constructie Werkplaats en voorzitter van de Algemene Katholieke Werkgeversvereniging, neergeschoten in de deuropening van zijn woning aan de Van Slingelandtlaan. Het bleef meer dan zestig jaar een mysterie wie de moord had gepleegd totdat er eind 2010 een brief belandde op het bureau van Leidens burgemeester Lenferink. Daarin biechtte Atie Ridder-Visser (96), lid van de voormalige Leidse verzetsgroep van Marinus Post alias Evert, de misdaad op.

Oud-gemeenteraadslid Frits van Oosten heeft over deze beruchte affaire een zeer verhelderend boekje geschreven waaraan uitgebreid archief-onderzoek ten grondslag ligt. Ook kreeg hij de volle medewerking van de familie Guljé voor

De oorlog was nog niet voorbij; het ontspoorde verzet en de moord op Felix Guljé.

Felix Guljé (1893-1946) kwam uit een vooraanstaande katholieke familie. Hij studeerde werktuigkunde in Delft en trad als hoofdingenieur in dienst van de HCW en de later daaraan gelieerde dochteronderneming Nederlandsche Electrolasch Maatschappij (NEM). In 1925 werd hij op 32-jarige leeftijd directeur. De HCW telde zo'n 200 personeelsleden. Guljé was sociaalvoelend en vooruitstrevend. 'De economie moet de mens dienen en de mens moet niet de slaaf van de economie zijn'. Met de vakbonden kon hij ook goed overweg. In 1934 werd hij voorzitter van de Algemene Katholieke Werkgeversvereniging.

Evenals andere ondernemingen had de HCW het in de economische crisis van de jaren dertig zwaar. Dat veranderde na 1940 toen de Duitsers Nederland hadden bezet. Guljé kreeg te maken met opdrachten van de Wehrmacht en de Kriegsmarine. Moest hij daaraan gevolg geven? Anti-Duits als hij was bracht hem dat in grote moeilijkheden. Hij voorzag de consequenties. Weigering zou tot sluiting van het bedrijf leiden, wegvoeren van werktuigen en materiaal naar Duitsland en mogelijk ook van zijn personeel. Het was een onmogelijke positie waarin ook menige burgemeester in die jaren verkeerde. Guljé besloot door te werken, maar ging wel over tot lijdelijk verzet, bemoeilijken en traineren van de opdrachten. En hij ging een dubbele boekhouding voeren. Dat moet niet eenvoudig zijn geweest want zijn bedrijfsleider en de procuratiehouder waren NSB'ers. Vooral bedrijfsleider Vollmar was zeer op Duitse hand. Financieel ging het de HCW in de oorlogsjaren voor de wind. Er werden forse winsten geboekt. Met gratificaties profiteerde ook het personeel daarvan. Globaal kwam de helft van de omzet in die tijd uit Duitse orders. In mei 1942 werden tientallen vaklieden van HCW en NEM door de Duitsers opgepakt en te werk gesteld in Duitsland. Ook kwam er een Duitse voorman toezicht houden in de fabriek. In september 1944 werd de HCW/NEM op last van de bezetter stilgelegd. Het tekort aan brandstof zou voortzetting van het bedrijf ook onmogelijk hebben gemaakt.

Verdacht van economische collaboratie werd Guljé na de bevrijding door het Militair Gezag geschorst en beperkt in zijn bewegingsvrijheid. Na drie maanden werd die maatregel opgeheven. Maar vrijwel meteen pakte de Leidse politie de directieleden van HCW/NEM op en sloot hen op in de Doelenkazerne. Inmiddels waren accountants namelijk in de administratieve chaos van het bedrijf gestuit op de dubbele boekhouding. Ze berekenden dat in de zwarte kas zo'n half miljoen gulden moest zijn omgegaan. Dat vereiste nader onderzoek. Het geld bleek grotendeels te zijn besteed aan illegale leveringen aan Nederlandse bedrijven, voedselpakketten aan HCW-personeel en steun aan onderduikers. 'Nergens blijkt dat de directie de zwarte kas ten eigen bate heeft gebruikt'. Verder had het bedrijf nog 300 ton aan ijzer en staal voor de bezetter verborgen gehouden. Guljé noemde de zwarte kas een vorm van bovengronds verzet. Na twee maanden was hij weer vrij man.

Pas in juli 1947 boog de Centrale Zuiveringsraad voor het Bedrijfsleven zich over de collaboratiebeschuldiging. Guljé maakte dat niet meer mee. De uitspraak luidde: vrijspraak voor de directie van HCW/NEM. De verzetsgroep Evert, waartoe Atie Visser behoorde, was na de bevrijding als hechte vriend

denclub bijeen gebleven. Tot hun woede was Guljé in 1945 al na korte tijd weer vrijgelaten. Het was in hun ogen het oude liedje. De collaborerende elite zou weer met alles weggelaten en Guljé behoorde tot die foute elite. Zonder enig onderzoek besloot de groep het recht in eigen hand te nemen en hem te liquideren. Atie Visser nam die taak op zich met het wapen dat ze nog bezat uit de verzetstijd. De liquidatie schokte het hele land. Minister-president Schermerhorn en de minister van Justitie Kolfsochten brachten een bezoek aan het gezin Guljé om hun medeleven te betuigen. Minister Drees noemde de moord 'een schande voor ons volk'. Het politieonderzoek was kort en slordig en leverde niets op. Atie Visser vertrok in 1947 naar Nederlands-Indië. Na terugkeer vestigde ze zich in Rotterdam. In 1981 kreeg ze uit handen van toenmalig burgemeester Goekoop het Verzetshedenkingskruis. Ze werd honderd jaar en overleed in 2014.

De oorlog was nog niet voorbij; het ontspoorde verzet en de moord op Felix Guljé – Frits van Oosten – Uitgeverij Ginkgo – 105 pagina's – verkoopprijs 15 euro

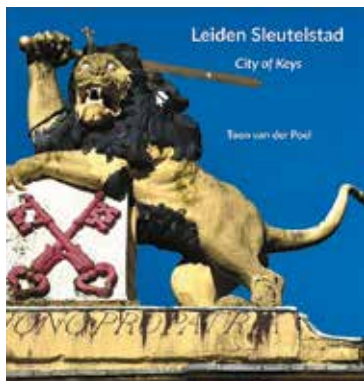
Ruud Paauw

Leiden Sleutelstad / City of Keys

Sommige steden, zoals Haarlem, hebben er drie (Spaarnestad, schildersstad en bloemenstad), Deventer heeft er twee (boekenstad, koekstad), maar Leiden doet het er met één. Sleutelstad, vanwege Sint-Pieter ofwel Petrus, de schutpatroon van de Pieterskerk die in het Matteüs-evangelie zegt: 'Ik zal u de sleutels geven van het koninkrijk der hemelen'.

Zo werden twee sleutels het wapen van de stad. Ze zijn op de meest uiteenlopende plekken in de openbare ruimte terug te vinden. Natuurlijk als gevelsteen, maar ook op het wagenpark en het straatmeubilair van van de gemeente, de moorkop-

pen van bakker Jacobs en de bovenarm van Peter Labrujere. Die alom aanwezigheid bracht fotograaf Toon van der Poel op het idee van een stadswandeling langs alle plaatsen waar je de gekruiste sleutels kunt zien.

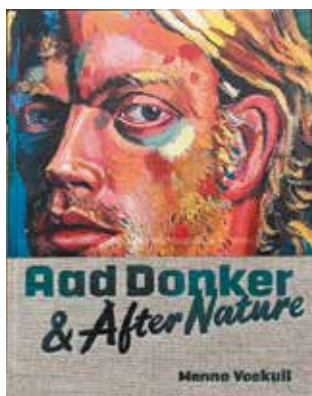
Van der Poel, wereldberoemd in Leiden als de onvermoeibare fotograaf van branden en verkeersongelukken, maakte er het boek *Leiden Sleutelstad/ City of Keys* van. Mooi uitgegeven, met korte toelichtingen in het Nederlands en Engels en voorzien van een plattegrond.

Leiden Sleutelstad/City of Keys – Toon van der Poel – Uitgeverij De Muze – 160 pagina's – verkoopprijs 17,50 euro

Ton van Brussel

Aad Donker en After Nature: Liefde en waanzin gestold in verf

In de herfst van 1997 kregen de gebroeders Donker, Gijs, Justus en Aad, opdracht van De Lakenhal om op het voorplein van het museum 'live' een groot stilleven te schilderen. Het werk, dat de geschiedenis van de stad Leiden moest verbeelden, zou worden opgenomen in de museumcollectie. Maar belangrijker was misschien wel dat de broers vier dagen lang, gedurende de openingstijden van het museum, aan het schilderij zouden werken.

In het *Leidsch Dagblad* verscheen een prikkelende sfeerimpressie van zo'n schildersessie met een foto, waaruit duidelijk bleek dat het aan de Donkerbroers wel was toevertrouwd

om de nodige reuring in het museum te veroorzaken. Wat niemand toen kon weten was dat deze

performance in De Lakenhal het laatste publieke optreden van Aad zou zijn. In november '98 maakte de schilder in zijn atelier een einde aan zijn leven. Na de laatste hand te hebben gelegd aan een zelfportret nam hij een touw en hing zich op. Een tragisch einde aan een turbulent leven vol kunst, avontuur, bijzondere vriendschappen, rijkdom, seks, drugs en een alles verzengende liefde. Het is een pasklaar scenario voor een Hollywoodfilm, schreef *NRC* al eens. Aad maakte, met zijn broers Justus en Gijs, deel uit van het kunstenaarscollectief *After Nature* (1987-1995) dat zich wilde afzetten tegen het heersende kunstklimaat door te schilderen naar waarneming. Gewoon schilderen wat je ziet, zoals het al honderden jaren werd gedaan,

zoals Rembrandt het ook deed in de 17de eeuw. Het was zowaar een fris geluid, eind jaren tachtig, toen het kunstenaarscollectief werd opgericht door schilder/fotograaf/muzikant Peter Klashorst en schilder/beeldhouwer Jurriaan van Hall. De groep wilde niets weten van abstracte of conceptuele kunst en alle saaie bewoordingen die nodig waren om dat uit te leggen. Ze schilderden landschappen, stillevens, portretten, naakten... Overal waar het maar kon: op straat, in ateliers, op kunstbeurzen, in galeries en musea. De performances van *After Nature*, waarbij de kunstenaars gezamenlijk aan één doek werkten, waren een 'must-see' voor pers en publiek.

De groep was zo succesvol dat het in 1992 de oversteek waagde naar de Verenigde Staten. 'We voelden ons primitieve krijgers net voordat ze op oorlogspad gaan. Te springen van ongeduld om naar New York te gaan', schreef Aad vlak voor vertrek. De tentoonstelling in New York werd niet helemaal wat de broers ervan verwacht hadden, maar Aad ontmoette er Amy Stone, een meisje uit een schatrijke familie, op wie hij hopeloos verliefd wordt. Hij blijft in New York en krijgt, omgeven door rijkdom en glamour van de jetset, een totaal ander leven. Een luxe leven zonder zorgen, met veel drank en drugs.

Na tweeënhalve jaar wordt een huwelijksdatum geprikt, maar er ontstaan ook spanningen in de relatie. Het voorgenomen huwelijk wordt door Amy, onder druk van haar familie, afgeblazen. Dat komt als een mokerslag aan bij Aad. Terug in Leiden kan hij Amy niet uit zijn gedachten zetten. Het gaat hem en zijn broers nog steeds voor de wind, ook na het uiteenvallen van *After Nature* in 1995, maar na het optreden in De Lakenhal lijkt Aad meer en meer zijn greep op de realiteit te verliezen. Zijn werklust is ongebroken, al verschuift de focus steeds vaker naar zijn innerlijke beleving. De landschappen en stadsgezichten maken plaats voor zelfportretten.

Heel veel zelfportretten. In alle soorten en maten, en in verschillende stijlen die een mengeling van gevoelens uitdrukken: verliefdheid en verdriet, angst, frustratie, euforie en wanhoop. Het is chaos in zijn hoofd en dat is ook duidelijk te zien in de doeken die hij maakt. Veel schilderijen zijn doorspekt met symboliek. Liefde en waanzin gestold in verf. Die drijfveren in zijn leven, drijven hem uiteindelijk de dood in.

In *Aad Donker & After Nature* beschrijft Menno Voskuil op meeslepende wijze het leven van Aad, aan de hand van interviews met betrokken kunstenaars en niet eerder gepubliceerde brieven en documenten. Het boek laat zich uiteraard ook lezen als een biografie van *After Nature*. Maar de werken in het boek zijn vrijwel allemaal van Aad, van zijn eerste tekeningen tot de aangrijpende zelfportretten uit zijn laatste levensfase. Een respectabel oeuvre van een talentvol, veel te jong overleden kunstenaar.

Het boek maakt nieuwsgierig naar een overzicht van het gehele collectief en de reikwijdte van *After Nature* in breder perspectief. In het Haagse Kunstmuseum is momenteel een tentoonstelling te zien 'Rondom Mondriaan'. Over de kunstenaar die een boegbeeld is geweest in de ontwikkeling van figuratie naar abstractie. Wellicht is het tijd voor de Lakenhal om aandacht te schenken aan de omgekeerde ontwikkeling: van abstractie naar figuratie. De dynamiek van *After Nature*, en de Leidse component in het collectief, was niet alleen een uiting van ophef en vertier maar ook een startpunt voor herijking van moderne figuratieve kunst.

Aad Donker & After Nature – Menno Voskuil – Primavera Pers – 250 pagina's – verkoopprijs 39,50 euro

Jan Rijsdam

Het Leidse muziekleven in de 18e eeuw

LEZING DOOR REBEKAH AHRENDT IN HET KADER VAN HET SCHUYT FESTIVAL LEIDEN
ZATERDAG 11 JUNI, 13.00 UUR, STEENSCHUUR 6 'HUIS VAN DE PASSER'
(VRIJE TOEGANG VOOR LEDEN VAN DE HVOL)

In economische zin was de achttiende eeuw voor de stad Leiden bepaald geen tijd van voorspoed, maar dit speelde niet voor de universiteit. Zeker in de eerste helft van de achttiende eeuw gold de universiteit als een internationaal befaamd instituut met Herman Boerhaave als sleutelfiguur. Door concurrentie van buitenlandse universiteiten stond de status van de universiteit na 1750 weliswaar onder druk, maar van een dramatische neergang was geen sprake: het universitaire leven in Leiden bleef bloeien. En daarmee ook het culturele leven in de stad. Bij een gedegen opvoeding behoorde immers niet alleen kennis van wetenschap, maar ook kennis en beoefening van kunst en cultuur.

Opmerkelijk feit is dat meer dan honderd musici uit binnen- en buitenland tussen 1700 en 1800 aan de universiteit waren ingeschreven, onder wie meer dan een dozijn componisten, zoals Johan Christian Schickhardt, Pieter Hellendaal, Anton Wilhelm Solnitz en Albertus Groneman. Niet alleen speelden

zij een aanzienlijke rol bij de opluistering van lustra en andere activiteiten gedurende het academisch jaar, maar ook daarbuiten drukten zij een belangrijke stempel op het Leidse muziekleven. Recent archiefonderzoek van onder meer Jack Scholten heeft aangetoond dat dit muziekleven floreerde. Zo vonden er regelmatig openbare concerten plaats, bijvoorbeeld in de Schermzaal op Papenegracht 17, in de Gravenzaal van de Sint-Jorisdoelen, in de Dans- en concertzaal van Bax op Breestraat 76 en in het huis van Lothar en Arthur Zumbach van Coesveld op de hoek van de Nieuwsteeg en het Pieterskerkhof. Ook in privésfeer en in kroegen werd er lustig op los gemusiceerd.

De lezing wordt in het Engels gegeven; aansluitend vindt in het kader van het Schuyt Festival om 14.00 uur het concert 'Muziek voor de Stadhouder' plaats (zie ook www.schuytfestival.nl). Toegang concert: € 20,- (€ 12,50 voor jongeren t/m 26 jaar)

Willem Einthoven: het bewogen leven van een Leidse Nobelprijswinnaar

LEZING DOOR PETER VAN DER GEER
WOENSDAGAVOND 7 SEPTEMBER 2022
VOOR LOCATIE EN TIJD: VOLG NIEUWSBRIEF EN WWW.OULDLEIDEN.NL

Een ruzie met Kamerlingh Onnes, conservatieve artsen en een 'luie' universiteit – niets of niemand

kon het precisiebrein van Willem Einthoven (1860-1927) ervan weerhouden om rond 1900, in Leiden,

een van de grootste medische ontdekkingen uit de geschiedenis te doen: het ECG, beter bekend als het 'hartfilmpje'. In 1924 ontving hij daarvoor de Nobelprijs. Toch was Willem Einthoven meer dan alleen wetenschapper.

Excursies

Vrijdag 17 juni, 10.00 uur, vaartocht langs Leidse bruggen

In 2018 hebben wij deze tocht voor het eerst georganiseerd, met medewerking van Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO). Wegens grote belangstelling was deze excursie snel volgeboekt. Wij beloofden de boottocht zo snel mogelijk te herhalen. Bij deze dan!

We beginnen onze vaartocht bij restaurant Lot en de Walvis, gevestigd in het gebouw de Volharding aan de Haven nr. 1. Tijdens de koffie zal Inger Groeneveld, Adviseur Historisch Stadsbeeld bij ELO, hier een korte lezing/presentatie houden over het onderzoek naar de oorspronkelijke verkleuren van de bruggen in de Leidse binnenstad. Dit onderzoek werd bemoeilijkt doordat in de jaren tachtig van de vorige eeuw de bruggen zijn gezandstraald vanwege het noodzakelijke onderhoud. Door middel van oude foto's en archiefstukken is het toch mogelijk gebleken te achterhalen welke kleuren de Leidse bruggen oorspronkelijk hadden. Hoewel de bruggenexcursie dus een herhaling van de in 2018 georganiseerde tocht is, geeft Inger zoveel mogelijk haar eigen kijk op het onderzoek.

Hierna schepen wij ons in om een vaartocht te maken langs de diverse bruggen. Onderweg geeft Inger nog een toelichting op de bruggen die wij al varend tegenkomen. En tevens vertelt Piet de Baar over wat wij verder op onze tocht zien.

Peter van der Geer dook in zijn privé-correspondentie en vond daarin bijzonderheden over het karakter, de levensvisie, allergieën (met name die voor Britten!), de vrienden en de humor van deze geleerde familieman.

De vaartocht neemt, inclusief de lezing, ongeveer tweeënhalf uur in beslag. De kosten, inclusief de koffie met lekkers, bedragen **19,50 voor (duo)leden en 21,50 voor introducés**. U kunt zich via de website www.oudleiden.nl inschrijven.

Wandeling Rijnsburgerweg

Voor de wandelexcursie over de Rijnsburgerweg is als datum **zondag 18 september (ochtend en/of middag)** gekozen. Afhankelijk van het aantal deelnemers wordt gekozen voor 1 of 2 groepen. De Rijnsburgerweg bestaat al sinds 1395 en was al meteen van strategische betekenis. Peter van der Geer, zelf bewoner van deze weg en initiatiefnemer van de website www.rijnsburgerweg.nl, zit vol prachtige verhalen over de Rijnsburgerweg en haar markante bewoners. Eén ervan was Willem Einthoven, uitvinder van de snaargalvanometer. Een week voorafgaand aan de excursie houdt Peter een lezing over deze tamelijk onbekende Nobelprijswinnaar.

U kunt zich nog niet voor de excursie inschrijven, maar noteer deze datum alvast in uw agenda! Nader informatie op www.oudleiden.nl.

Akerboombouw BV

Alrijne Zorggroep

Barthen Keuken Design Center

Barthen Rioleringswerken BV

Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof

Rijksmuseum Boerhaave

Breedveste BV

Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders

Grandcafé De Burcht

Burgy Klassiek Bouwen

Van Cleef Holding

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

Du Prie bouw & ontwikkeling BV

Stichting Het Eva van Hoogeveen-Hofje

Juwelier De Gunst

firma W.P. Hartwijk en Zoon

HBK fiscalisten_accountants_expat consultants

Stichting Hof Meermansburg

Hooglandse Kerk

Hoppezak Kledingverhuur

Kwik Events & Relatiemarketing

La Gro Geelkerken advocaten

LEK® makelaars en taxateurs

Eva van Hoogeveen-hof

Macropa BV

Glas- en Schilderwerken Van Muiden BV

Stichting Pieterskerk Leiden

Prima Management

Primavera Pers

PROO Leiden-Leiderdorp

Rabobank Leiden-Katwijk

Hoogheemraadschap van Rijnland

Rabobank

MBO Rijnland

De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten

Schulpen Schuim BV

Serviceflat Schouwenhove

Sociëteit Amicitia

Boutique Hotel Steenhof Suites

Teekens Karstens, advocaten en notarissen

De Tuin van de Smid

Universiteit Leiden

Van der Valk Hotel Leiden

Museum Volkenkunde

Walburg Pers

Stichting Werk & Onderneming

Stichting Zeven Leidse Hofjes

Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel

Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

Agenda

11 juni

Het Leidse muziekleven in de achttiende eeuw

Lezing door Rebekah Ahrendt in het kader van het Schuyt Festival Leiden

13.00 uur, Steenschuur 6 'Huis van de Passer'

17 juni

Vaartocht langs Leidse bruggen met lezingen door Inger Groeneveld en Piet de Baar.

10.00 uur, Lot en de Walvis, Haven 1

7 september

Willem Einthoven: Het bewogen leven van een Leidse Nobelprijswinnaar

Lezing door Peter van der Geer

Nadere informatie via Nieuwsbrief en website www.oudleiden.nl

18 september

Wandeling Rijnsburgerweg

Nadere informatie via Nieuwsbrief en website www.oudleiden.nl

Colofon

Postadres:

Secretaris HVOL

Postbus 917

2300 AX Leiden

tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

rekeningnummers voor:

- contributies/schenken:

NL06 RABO 0322 8362 20

- betaling excursies:

NL67 INGB 0005 9012 64

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: <https://oudleiden.nl/collecties/beeldbank>

collecties/beeldbank

KvK-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

Kopij volgend nummer

Het volgende nummer van *Oud Leiden Nieuws* verschijnt begin oktober 2022. Kopij voor dit nummer kan tot 1 september worden gestuurd naar promotie@oudleiden.nl.

Redactie Kwartaalblad

Ton van Brussel

Marleen Hogendoorn

Rens Heruer

E-mail redactie:

promotie@oudleiden.nl

Opmaak: Christine van der Ven,

Voorschoten

Productie: Nautilus, Leiden